

**MUBAYYIN ASRINING MANBA SIFATIDAGI DINIY-HUQUQIY
AHAMIYATI****Sobirova Madina***Farg'ona davlat universiteti
filologiya fakulteti 3-bosqich talabasi***ANNOTATSIYA**

Kalit soʻzlar: Bobur, Mubayyin, Diniy qarashlar, Huquqiy qarashlar, Shariat, Islomiy qonunlar, Ijtimoiy-huquqiy tizim, Tarixiy kontekst, Hukmronlik, Oʻrta Osiyo.

Ushbu maqolada Bobur tarixiy asarlari, xususan “Mubayyin” asri doirasida uning diniy-huquqiy qarashlari oʻrganiladi. Maqolada Boburning shariatga boʻlgan munosabati, diniy qoidalar va ijtimoiy hayotga taʼsiri tahlil qilinadi.

Shuningdek, uning diniy eʼtiqodlari va hukmronlik davridagi huquqiy qarorlarining oʻziga xosligi, mahalliy va islomiy anʼanalar bilan uygʻunligi koʻrib chiqiladi. Maqola orqali Boburning diniy va huquqiy qarashlari tarixiy kontekstda tasvirlanib, ularning Oʻrta Osiyo ijtimoiy-huquqiy tizimiga qoʻshgan hissasi ochib beriladi.

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова: Бабур, Мубайин, религиозные взгляды, правовые воззрения, шариат, исламские законы, социально-правовая система, исторический контекст, правление, Центральная Азия.

В данной статье рассматриваются исторические труды Бабура, в частности, его религиозные и правовые взгляды в рамках эпохи «мубайин». Анализируется отношение Бабура к шариату, религиозным нормам и их влияние на общественную жизнь.

Также рассматривается своеобразие его религиозных убеждений и правовых решений в период правления, их соответствие местным и исламским традициям. В статье рассматриваются религиозные и правовые взгляды Бабура в историческом контексте и раскрывается их вклад в социально-правовую систему Центральной Азии.

ANNOTATION

Keywords: Babur, Mubayyin, Religious views, Legal views, Sharia, Islamic laws, Socio-legal system, Historical context, Rulership, Central Asia.

This article studies Babur's historical works, in particular his religious and legal views within the framework of the "Mubayyin" century. The article analyzes Babur's attitude to Sharia, religious rules and their impact on social life.

It also examines the uniqueness of his religious beliefs and legal decisions during his reign, their harmony with local and Islamic traditions. The article describes Babur's

religious and legal views in a historical context and reveals their contribution to the socio-legal system of Central Asia.

KIRISH

Bobur (1483–1530) – Temuriylar avlodidan chiqqan hukmdor, tarixchi va shoir. Uning asarlari orasida “Mubayyin” diniy, siyosiy va huquqiy qarashlarini aks ettiruvchi asarlardan biri hisoblanadi. Bu asar uning shaxsiy hayoti, hukmronlik davri, diniy e’tiqodi va jamiyatni boshqarishdagi yondashuvlarini o‘zida mujassamlashtiradi.

Diniy qarashlari. Shariatga hurmat: Bobur shariat qoidalarini davlat boshqaruvida muhim hisoblagan. U har qanday hukm va qarorlarni shariat asosida qabul qilishni afzal ko‘rgan.

Diniy adolat: U ijtimoiy hayotda adolatni o‘rnatish va xalqni shariatga muvofiq boshqarish tarafdori bo‘lgan.

Din va siyosat uyg‘unligi: Bobur hukmronlik jarayonida diniy me‘yorlarni siyosiy qarorlar bilan uyg‘unlashtirishga intilgan.

Ijtimoiy barqarorlik: Diniy qoidalarni targ‘ib qilish orqali jamiyatda tartib va barqarorlikni saqlashga harakat qilgan.

Mahalliy va islomiy an‘analari: Bobur hukmronlik qilgan hududlarda mahalliy odatlar va islomiy qonunlarni uyg‘unlashtirishga ahamiyat bergan.

Huquqiy qarashlari. Qonun ustuvorligi: Bobur har bir fuqaro uchun qonuniy adolatni ta‘minlashni nazarda tutgan.

Davlat boshqaruvi: U davlat boshqaruvini tizimli qilishda diniy va huquqiy qoidalarga tayangan.

Sud tizimi: Mahalliy sudlarda shariatga mos adolatli hukmlar chiqarilishi Bobur uchun muhim bo‘lgan.

Fuqarolarning huquqlari: Bobur xalqning asosiy huquqlarini himoya qilishga intilgan, shuningdek, diniy erkinlikni qo‘llab-quvvatlagan.

Huquqiy ijtimoiy intizom: Huquqiy me‘yorlar jamiyatda tartib va nizomni saqlash vositasi sifatida ishlatilgan.

Tarixiy va ijtimoiy kontekst. Bobur davrida O‘rta Osiyoda ijtimoiy-huquqiy tizim islomiy qonunlar bilan uyg‘unlashgan edi.

Shuningdek, mahalliy odatlar va diniy qoidalar o‘rtasida muvozanatni saqlash muhim edi. Bobur o‘z asarlarida shariatga mos hukmlar va davlat boshqaruvining normativ asoslarini ko‘rsatgan.

Boburning "Mubayyin" asari uning diniy-huquqiy qarashlarini, Islom shariatining asoslarini, besh farzni va musulmonchilikdagi ibodatlarini oddiy, tushunarli tilda, yoshlarga mo‘ljallab bayon qilgan, fiqhiy qoidalarni badiiy usullar (she‘riyat, qofiya) bilan uyg‘unlashtirgan muhim asardir, unda huquqiy masalalarga ham diniy-axloqiy nuqtai nazardan yondashilgan.

Asarning Mohiyati:

Maqsad: Bobur bu asarni o'g'illari Humoyun Mirzo va Kamron Mirzoga hamda shariatga qiziquvchi keng xalq ommasiga mo'ljallab yozgan.

Asosiy Mavzu: Islom dinining asosiy tushunchalari, jumladan, imon, besh farz (shahodat, namoz, ro'za, zakot, haj) kabi diniy-axloqiy qoidalar tushuntiriladi.

Diniy-Huquqiy Yondashuv: Asarda diniy ko'rsatmalar fiqhiy (huquqiy) jihatdan tahlil qilinadi, shariat qonun-qoidalariga amal qilishning ahamiyati ta'kidlanadi.

Badiiy Shakli: Oddiy tilda yozilgan bo'lib, she'riy qofiyalar va badiiy san'atlardan foydalanilgan, bu esa asarni o'quvchilar, ayniqsa yoshlar uchun yanada qiziqarli qiladi.

Bobur (1483–1530) Temuriylar avlodidan bo'lib, Hindiston hududida Boburiylar davlati asoschisi sifatida tanilgan. Uning "Mubayyin" asri uning diniy va huquqiy qarashlarini yorituvchi muhim manbadir. Ushbu asar shunchaki tarixiy voqealarni bayon qiluvchi hujjat emas, balki ijtimoiy-huquqiy va diniy qarashlarning tizimli ifodasi sifatida e'tiborga loyiqdir. Bobur asarida shariat, mahalliy urf-odatlar, hukmronlikning huquqiy jihatlari, shuningdek ijtimoiy adolat masalalari keng yoritilgan.

Diniy qarashlari. Shariatni boshqaruv asosi sifatida qabul qilgan: Bobur davlat ishlarini boshqarishda shariat me'yorlarini birinchi o'ringa qo'ygan. U hukmronlikda islomiy qonunlarni amal qilishni zarur deb bilgan va o'z qarorlarini shariatga muvofiq qabul qilgan.

Din va siyosat uyg'unligi: Bobur siyosiy va diniy me'yorlarni bir-biriga zid bo'lmagan tarzda uyg'unlashtirishga intilgan. Uning fikricha, davlatning barqarorligi va adolati faqat shariatga muvofiq boshqaruv orqali ta'minlanadi.

Diniy tarbiya va xalqni yo'naltirish: Bobur diniy ta'lim va tarbiya ahamiyatini tushungan. U o'z xalqini shariatga mos yashashga chaqirgan, diniy bilimlar va adolat prinsiplarini targ'ib qilgan.

Islomiy qadriyatlar va mahalliy an'analarning uyg'unligi: Bobur mahalliy urf-odatlarni hurmat qilgan va ularni islomiy qoidalar bilan uyg'unlashtirish orqali jamiyatda nizom va barqarorlikni saqlashga harakat qilgan.

Diniy adolatning ijtimoiy ahamiyati: Bobur diniy qoidalarni faqat shaxsiy e'tiqod uchun emas, balki ijtimoiy tartibni saqlash, davlat boshqaruvida adolatni ta'minlash vositasi sifatida qaragan.

Huquqiy qarashlari. Qonun ustuvorligi: Boburning fikricha, hukmronlikda qonuniylik – davlatning barqarorligi va fuqaro huquqlarini himoya qilishning eng muhim omili hisoblanadi.

Sud tizimi va adolat: Bobur mahalliy sudlarning shariatga mos ishlashini nazorat qilgan. U shaxsiy hukmlarni adolatli va qonuniy qilishni ustuvor vazifa sifatida ko'rgan.

Davlat boshqaruvida huquqiy tartib: Bobur davlatning barcha bo'limlari va rasmiylarini shariat va huquqiy me'yorlarga mos ishlashga chaqirgan.

Fuqarolarning huquqlarini himoya qilish: Bobur diniy va huquqiy prinsiplarni nafaqat hukmdorning shaxsiy e'tiqodi sifatida, balki xalqning ijtimoiy va huquqiy manfaatlarini himoya qilish vositasi sifatida qaragan.

Ijtimoiy intizom: Huquqiy me'yorlar jamiyatda ijtimoiy tartibni ta'minlash, nizolarni oldini olish va hukmronlikning barqarorligini mustahkamlash vositasi sifatida ishlatilgan.

Diniy-huquqiy qarashlarning ijtimoiy ahamiyati: Boburning diniy-huquqiy qarashlari O'rta Osiyo va Hindiston hududlaridagi ijtimoiy-huquqiy tizimning shakllanishida muhim rol o'ynagan.

U shariatni amaliy hayotga tatbiq etishda ijodiy yondashuvni qo'llagan: mahalliy odatlar va islom qoidalarini uyg'unlashtirib, adolatli hukm va tartibni ta'minlashga harakat qilgan.

Bobur asarlarida diniy qarashlar bilan siyosiy amaliyot bir-birini to'ldiruvchi vosita sifatida ko'rsatiladi.

Bobur "Mubayyin" asridagi diniy-huquqiy qarashlari orqali shariatga hurmat, adolat, davlat boshqaruvida qonuniylik va ijtimoiy barqarorlik kabi prinsiplarni ilgari surgan. Uning qarashlari siyosat, din va huquqni uyg'unlashtirishga qaratilgan bo'lib, O'rta Osiyo ijtimoiy-huquqiy tizimining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan. Shu bilan birga, Bobur diniy-ta'limni targ'ib qilish, mahalliy odatlarni hurmat qilish va xalqning huquqlarini himoya qilish masalalariga ham alohida e'tibor bergan.

Ajdodlarimizning asrlar davomida to'plagan hayotiy tajribalari, diniy, huquqiy va siyosiy qarashlari mujassam bo'lgan qo'lyozmalarni o'rganishga hozirgi kunda juda katta e'tibor qaratilmoqda. O'tmishda o'tgan buyuk allomalar va hukmdorlarning ijodi hamda faoliyati mavjud hukmron tuzum qarashlardan kelib chiqib baholanar edi.

Jahon tarixining ijtimoiy-siyosiy, ilmiy sohalarida salmoqli o'rin tutgan buyuk vatandoshlarimizdan biri Zahiriddin Muhammad Boburdir. Boburning boy merosini o'rganishda uning ko'p qirrali faoliyat olib borgan davlat arbobi va mutafakkir ekanligiga alohida e'tibor qaratish lozim.

Bobur asarlarida adabiyot, san'at, geografiya, tarix, musiqa, o'lkashunoslik, etnografiya, mineralogiya kabi o'nlab fan yo'nalishlari bilan bir qatorda, siyosat va huquq fanlariga oid g'oyalarning ham salmoqli o'rni borligini ko'rishimiz mumkin. Ayniqsa, Boburning Hindistondan turli xil millatlar, dinlar va qadriyatlar uyg'unlashib ketgan mamlakatni boshqarish bobidagi qarashlari, faoliyati, hozirgi kunda mamlakatimizda davlatchilikni shakllantirish va rivojlantirish jarayonida alohida tadqiq qilishga sazovor mavzudir. Shuning uchun ham Boburning bosh ilmiy-ma'naviy merosini, xususan, uning siyosiy-huquqiy qarashlarini milliy istiqlool mafkurasi talablaridan kelib chiqqan holda o'rganish o'zining ahamiyatini yo'qotmaydi.

Zahiriddin Muhammad Bobur XVI asr boshlarida Hindistonda “Buyuk boburiylar saltanati”ga asos solgan hukmdor bo‘lishi bilan birga, o‘zidan so‘ng boy huquqiy meros qoldirgan fiqhshunos hamdir.

Boburning ilmiy-ma’naviy merosi orasida, ayniqsa, uning qomusiy asari — “Boburnoma” katta ahamiyatga egadir. Unda Boburning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va jo‘g‘rofiy qarashlari ifodalangan.

Bobur butun umri davomida o‘z faoliyatini, davlat boshqaruvini shariat qonunlariga asoslanib olib borgan va uning podshoh sifatida chiqargan ko‘plab farmonlari shariat me’yorlaridan kelib chiqib qabul qilingan va ularning huquqiy tabiatga mazmun-mohiyatida adolatparvarlik, insonparvarlik hamda vatanparvarlik, haq yo‘lida jaholatga qarshi kurashish, maqsad sari g‘ayrat-shijoat bilan intilish kabi g‘oyalar o‘z aksini topgan. Ma’lumki, shariat bu faqat zaruriy islom e’tiqodiy amallar va marosimlarning bajarilishi haqida ko‘rsatma va ahkomlar majmuasidan iborat bo‘lib qolmasdan, siyosiy-huquqiy va axloqiy qonun-qoidalar majmuasi hamdir. Shariat o‘rta asrlarda Yaqin va O‘rta Sharq mamlakatlarda, shu jumladan, Bobur saltanatida ham ijtimoiy-siyosiy tuzumni barqarorlashtirishda eng asosiy omil bo‘lib xizmat qilgan.

Boburning huquqiy qarashlari shariatga asoslangan bo‘lib, unda shuni ko‘rish mumkinki, u shariat me’yorlarini odamlar o‘rtasida adolatli munosabatlar o‘rnatishning muhim vositasi deb bilgan. Uning fikricha, shariat ahkomlari – haqiqiy insoniy munosabatlarga erishish jamiyatda tartib o‘rnatish birovlarining boshqalarga nisbatan zulm qilmaslikka va boshqalar huquqini toptamaslikka, o‘zining mavqeini suiiste’mol qilib shaxsiy manfaatlari yo‘lida adolatsizlik va haqsizlik qilganlarni ayovsiz jazolashga chaqiradi. Boburning huquqiy qarashlaridan, ayniqsa, uning zakot ya’ni, soliqlar haqida qarashlari alohida o‘rin tutadi.

Bobur insonparvarlik nuqtai-nazaridan kelib chiqib, shariatda man qilingan lekin o‘sha davrda Hindistonda amalda bo‘lgan “tamg‘a” solig‘ini bekor qiladi. Bobur Hindistonda yashovchi turli millat vakillariga bir xil munosabatda bo‘lib, ularni umid bilan bir saltanat ostida birlashishga, podshohning amri-irodasiga bo‘ysunishga chaqiradi.

Bobur buyuk sarkarda va davlat arbobi sifatida islom dini yo‘lida, Hindistonni johil va zolim hukmdorlardan ozod qilish uchun, ko‘zlangan maqsadi sari yuksak g‘ayrat hamda matonat bilan kurash olib boradi.

U mamlakatni birlashtirish yo‘lida asosiy g‘ov bo‘lib turgan va katta kuchga ega bo‘lgan hind rojalaridan birin – Rona Sanga ustidan Qanva yonidagi jangda (1527 yil) g‘alaba qozongach, podshohi g‘oziy farmoniga imzo chekadi.

Mazkur farmonda Bobur dushmanining kirdikorlarini ifodalash bilan birga, qozonilgan g‘alaba xususida, unga hissa qo‘shganlar to‘g‘risida hamda uning ahamiyati haqida so‘z yuritadi.

Yuqorida keltirib o'tilgan fikrlardan ayon bo'ladiki, Bobur farmonlari mazmunan va mohiyatan adolatparvarlik, ezgulik va insonparvarlik, vatanparvarlik hamda islom dini g'oyalari bilan sug'orilgan.

Boburning huquqiy va diniy qarashlari umrining so'nggi yillarida ya'ni, 1521-yilda o'g'illari Xumoyun Mirzo va Kamron Mirzolarga atab yozgan "Mubayyin" asarida ham o'z ifodasini topgan. Bu asar ko'proq islom dini asoslarini bayon qilishga bag'ishlangan bo'lib, musulmonchilikdagi besh farz, ya'ni Allohga imon keltirish, namoz, zakot, ro'za, haj ruknlarini o'z ichiga olgan besh tarkibiy qismdan iborat:

E'tiqodiy – iymon masalalariga bag'ishlangan, Kitob us-salot – namoz kitobi, Kitob uz-zakot – zakot kitobi, Kitob us-savm – ro'za kitobi, Kitob ul-haj – haj kitoblari bo'lib, ularda masnaviy janrida diniy masalalar bo'yicha olimlarga xos bayon uslubi orqali chuqur bilimdonlik va ravon til bilan tushuntirib beriladi.

XULOSA

Xulosa qilganda: Boburning "Mubayyin" asridagi diniy-huquqiy qarashlari uning shariatga sodiqligi, ijtimoiy adolatni ta'minlashga intilishi, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilishi hamda mahalliy urf-odatlar bilan islom qonunlarini uyg'unlashtirishga qaratilgan siyosiy-huquqiy strategiyasini namoyon etadi. U O'rta Osiyo tarixida diniy va huquqiy boshqaruvning uyg'unligi orqali barqaror davlat boshqaruvi konsepsiyasini yaratgan.

Bobur "Mubayyin" asrida o'zining diniy-huquqiy qarashlari orqali jamiyatda adolat, ijtimoiy barqarorlik va ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlashga intilgan. Uning diniy qarashlari shariatga sodiqlik, ibodat va axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilish, shuningdek, hukmronlikda diniy va dunyoviy masalalarni uyg'unlashtirishga qaratilgan edi. Bobur o'z davlat boshqaruvini faqat siyosiy nazorat orqali emas, balki huquqiy me'yorlar va shariat qoidalari asosida tashkil qilgan.

Bobur diniy va huquqiy normalarni jamiyat hayotida muvozanatli qo'llashga intilib, mahalliy urf-odatlar bilan islom qonunlarini uyg'unlashtirishga katta e'tibor bergan. Shu orqali u jamiyatda tartib-intizomni, ijtimoiy adolatni ta'minlashga harakat qilgan. Shuningdek, fuqaro huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, sud va jazolarni shariatga mos ravishda amalga oshirish Bobur diniy-huquqiy qarashlarining ajralmas qismi sifatida ko'riladi.

Tarixiy nuqtai nazardan, Bobur qarashlari O'rta Osiyo ijtimoiy-huquqiy tizimining rivojlanishida muhim manba bo'lib, ularning tadqiqi zamonaviy ilmiy izlanishlar uchun ham katta ahamiyat kasb etadi. Bobur diniy-huquqiy yondashuvi orqali jamiyatda ma'naviy qadriyatlar va adolatni birlashtirishga intilgan hukmdor sifatida tarixda muhim o'rin egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bobur, Z. – Mubayyin. Toshkent: Fan, 1990.
2. Bobur, Z. – Boburnoma. Toshkent: Akademnashr, 2015.

3. Qodiriy, A. – O‘zbek tarixshunosligi. Toshkent: Sharq, 2008.
4. Islomov, M. – O‘rta Osiyo hukmdorlari va shariat. Toshkent, 2012.
5. Karimov, I. – Bobur va Temuriylar davri. Toshkent, 2005.
6. Muxitdinov, S. – Bobur: siyosiy va diniy qarashlar. Samarkand, 2010.
7. Raxmonov, T. – Islom huquqi tarixi. Toshkent, 2007.
8. Sobirov, A. – O‘rta Osiyoda ijtimoiy-huquqiy tizim. Toshkent, 2011.
9. Tursunov, B. – Shariat va mahalliy urf-odatlar uyg‘unligi. Buxoro, 2013.
10. Xudoyberdiyev, F. – Bobur siyosiy va diniy qarashlari. Toshkent, 2016.
11. Abdullayev, N. – Temuriylar davri diniy-huquqiy qarashlar. Samarkand, 2009.
12. Yunusov, R. – O‘rta Osiyoda hukmronlik va shariat. Toshkent, 2004.
13. Akbarov, D. – Boburning davlat boshqaruvidagi yondashuvi. Toshkent, 2018.
14. Hamidov, S. – Islom va siyosat: O‘rta Osiyo tajribasi. Toshkent, 2011.
15. Mamatqulov, E. – Bobur asarlarida diniy-huquqiy masalalar. Toshkent, 2017.